

УДК 342.733

*А.В. Міщенко
аспірантка кафедри конституційного права і прав людини
Національного університету внутрішніх справ України*

Засади конституційних обмежень соціально-економічних прав людини: європейський досвід та його значення для України

У статті висвітлюються основні теоретико-правові засади обмеження соціально-економічних прав людини як одного із засобів забезпечення прав людини. Автор звертає увагу на важливість правильного розуміння ліній обмеження соціально-економічних прав та необхідності запозичення європейського досвіду з цього питання.

Ключові слова: конституційне обмеження, соціально-економічні права, Європейський Союз.

*А.В. Мищенко
аспірантка кафедри конституционного права и прав человека
Национального университета внутренних дел Украины*

Основы конституционных ограничений социально-экономических прав человека: европейский опыт и его значение для Украины

В статье освещаются основные теоретико-правовые основы ограничения социально-экономических прав человека как одного из средств обеспечения прав человека. Автор обращает внимание на важность правильного понимания линий ограничения социально-экономических прав и заимствования европейского опыта по этому вопросу.

Ключевые слова: конституционное ограничение, социально-экономические права, Европейский Союз.

*A. Mishchenko
Post-graduate student of the department
of constitutional law and human rights
National Academy of Internal affairs*

The constitutional grounds for socio- economic human rights limitation: the European experience and its value for Ukraine

The article covers the main theoretical and legal principles of socio-economic human rights limiting as one of the means of human rights ensuring. The author pays attention to the importance of a correct understanding of the socio-economic human rights limits and the implementation of the European experience on this issue.

Keywords: constitutional limiting, socio-economic human rights, European Union.

Постановка проблеми

Розвиток суспільних відносин в умовах євроінтеграції неможливо уявити без дотримання прав і свобод людини, адже людина та її життя визнаються найвищою цінністю в європейській правовій державі. Саме тому держава, як основний гарант прав людини, на конституційному рівні закріплює можливість обмеження прав і свобод людини, що має окремо визначений правовий порядок та підстави застосування. У міжнародному праві існує низка нормативно-правових актів, у яких визначається така можливість з уточненням ліній обмежень та вичерпний перелік умов для них.

Проблема такого обмеження полягає у тому, що цей процес завжди відбувається з одночасним зменшенням обсягу прав і свобод людини та збільшенням повноважень органів державної влади, що являє собою «неприємні» наслідки для реалізації законних інтересів людини. Важливо, аби державні органи кожної розвиненої демократичної країни дотримувалися встановлених законом ліній обмеження прав людини.

У статті автор зазначає, що глибокі економічні, соціальні та політико-правові реформи, що відбуваються в Україні, безпосередньо стосуються змін у реалізації і захисті прав людини. Такі реформи також пов'язані зі змінами в порядку здійснення соціальних-економічних прав та їх обмежень. А тому важливо досліджувати проблему обмеження соціально-економічних прав у розрізі існуючих конституційно-правових обмежень у країнах Європи.

У статті висвітлюються основні теоретико-правові засади обмеження соціально-економічних прав людини як одного із засобів забезпечення прав людини. Автор звертає увагу на важливість правильного розуміння ліній обмеження соціально-економічних прав.

Автор визначає особливість обмеження соціально-економічних прав, яка полягає у тому, що цей процес завжди відбувається з одночасним зменшенням обсягу прав і свобод людини та збільшенням повноважень органів державної влади, що являє

собою «неприємні» наслідки для реалізації законних інтересів людини.

Дана стаття допоможе висвітлити актуальні проблеми конституційно-правового обмеження соціально-економічних прав та шляхи їх вирішення з урахуванням європейського досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Під час написання статті встановлено, що питанню обмеження соціально-економічних прав присвячено значну кількість досліджень і публікацій. Так, його досліджували такі науковці: С. Рабінович, А. Малько, М. Савчин, І. Ягофорова та багато інших.

Не вирішенні раніше частини загальної проблеми

Глибокі економічні, соціальні та політико-правові реформи, що відбуваються в Україні у зв'язку із асоціацією з Європейським Союзом, безпосередньо стосуються змін в реалізації і захисті прав людини. Такі реформи також пов'язані зі змінами в порядку здійснення соціальних-економічних прав та їх обмежень. А тому важливо досліджувати проблему обмеження соціально-економічних прав у розрізі існуючих конституційно-правових обмежень у країнах Європи.

Буде визначено та науково обґрунтовано основні принципи та підстави обмежень соціально-економічних прав і свобод людини; буде запропоновано шляхи дотримання максимально компромісного співіснування колективних та індивідуальних інтересів та їх дотримання у процесі обмеження прав; буде проаналізовано міжнародно-правові стандарти захисту соціально-економічних прав людини конституційно-правового обмеження прав людини.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження генези поняття обмеження соціально-економічних прав людини та їх конституційно-правових засад, ураховуючи існуючі критерії обмежень прав людини в міжнародному праві, на прикладі європейських країн.

Виклад основного матеріалу дослідження

На конституційному рівні визначено, що Україна – це не лише суверенна і незалежна, демократична, правова держава, але й соціальна [1]. Тобто в пріоритеті її діяльності є забезпечення: соціальної стабільності та справедливості, соціальної безпеки й добробуту суспільства, гідних умов життя індивіда та соціальна захищеність. Реалізуючи свої позитивні обов'язки, держава зобов'язується на належному рівні забезпечити соціально-економічні права і свободи людини [1].

У цьому контексті важливо зазначити, що положення ст. 22 Конституції України встановлює: «Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані» [1]. Отже, за державою закріплюється обов'язок усіма можливими правовими заходами та методами забезпечити захист прав і свобод людини.

У правовій доктрині виділяють окрему категорію прав – позитивні права, зокрема, до них належать соціальні, економічні та деякі культурні права. Забезпечення цих прав можливе лише за наявності необхідних ресурсів. Саме тому вони можуть бути обмежені за певних умов, на відміну від негативних прав, які за своєю природою забороняють будь-яке втручання, та їх реалізація не залежить від фінансових можливостей держави. Здатність обмежувати ці права є критерієм їх поділу.

Наприклад, ст. 64 Конституції України чітко перераховує і встановлює, що: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків передбачених Конституцією. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції» [1].

У теорії права виділяють такі поняття, як правові стимули та правові обмеження. Правові стимули – це правове спонукання до законслухняної поведінки, яке ство-

рює сприятливий режим для задоволення власних інтересів суб'єкта [2, с.60]. Правовим стимулам не притаманні категоричні прийоми, бо в них закладені прохання, побажання, запропоновані під час вчинення тієї або тієї поведінки [2, с. 142-143].

Правове обмеження слід розглядати у двох значеннях: по-перше, як повну заборону певного права (свободи), що обумовлена різного роду об'єктивними та суб'єктивними обставинами; по-друге, як зменшення варіантів можливої, дозволеної поведінки (конкретного права або свободи), шляхом встановлення компетентним суб'єктом різного роду меж [3, с.59].

Для забезпечення саме соціально-економічних прав і свобод людини державі необхідно оперувати цими правовими засобами, які є об'єктом дослідження статті.

Мета статті полягає у дослідженні теорії та практики обмеження соціально-економічних прав як інструменту забезпечення прав і свобод людини в теоретико-правовому аспекті та формування правильного розуміння ліній такого обмеження.

Уперше термін «обмеження соціально-економічних прав» був використаний у Стародавньому Римі в 181 р. до н.е. за правління Гая Орхідея. Він видав закон, яким обмежував право на зайву розкіш та на витрати. Саме в Римській імперії були введені перші обмеження щодо права власності – це були земельні сервітути (сільські або міські), водні сервітути та особисті сервітути. Такі обмеження були обумовлені суспільною необхідністю й покладали обов'язок діяти у чітко визначений спосіб [4].

Можливо, саме такий порядок став основою доктринальної ідеї німецького філософа Гегеля, який вважав, що «обмеження є обов'язком». Тобто, саме за допомогою обмеження прав держава покладає обов'язки на своїх громадян не нашкодити правам іншим, обмежуючи власні інтереси.

Сьогодні в міжнародно-правових актах, ратифікованих Україною, за державою закріплюється право втручатися у реалізацію прав і свобод людини та в певній мірі впливати на їх обсяг. Це право держави

може закріплюватися та реалізовуватися у вигляді: обмежень прав, виключеннях, застереженнях, відступах, заборонах або обов'язках. У ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. застосовується термін «відступ», що означає відмовлятися від чогось на користь кого-небудь або відхилитися від чого-небудь установленого чи прийнятого [5]. А в ст. 15 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. використовується термін «відступ» та «обмеження» [6]. В Європейській соціальній хартії можна також зустріти термін «обмеження» [7].

Загальною декларацією прав людини 1948 р. визначаються критерії обмеження прав людини, а саме: «При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» [8]. Аналогічні критерії містяться в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. На основі цих критеріїв можна зробити таку класифікацію обмежень соціально-економічних прав:

1) за терміном дії: довгострокові або тимчасові;

2) за умовами дії: в звичайних умовах або в умовах дії спеціального режиму;

3) за суб'єктами: щодо фізичної особи або юридичної особи;

4) за сферою дії: публічне або приватне право;

5) за колом осіб: індивідуальні або колективні;

6) за територією: державні або місцеві;

7) за наслідками: позитивні або негативні;

8) за видом прав: економічні або соціальні;

9) за причинами, що зумовили: фінансові, економічні та інші.

Звичайно, ці критерії є досить умовними, оскільки конкретне правове обме-

ження має свої особливості, які не можуть цілком і повністю підпадати під зазначені критерії. Наприклад, в Європейській конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р. (далі – Конвенція) зазначається лише три критерії щодо обмежень прав і свобод людини, соціально-економічних зокрема:

1) під час надзвичайної ситуації або війни (ст.15 Конвенції);

2) пов'язана із політичною діяльністю іноземців (ст.16 Конвенції);

3) пов'язані з метою заборони зловживання правами (ст. 17 Конвенції) [6].

У західноєвропейській правовій науці в доктрині позитивних зобов'язань держави щодо прав людини Леон Дюгі у своїй класичній роботі «Конституційне право. Загальна теорія держави» (1908 р.) зазначає, що всі люди та їх права не рівні від природи, а тому способи їх реалізації різні [9]. Дійсно, реалізація соціально-економічних прав безпосередньо пов'язана з активними діями з боку державних інституцій, водночас при здійсненні всіх інших прав, наприклад, особистих – навпаки вимагається від державних органів мінімум втручання чи взагалі невтручання. Соціально-економічні ж права потребують надання тих чи тих благ, а також створення умов органами державної влади, а тому тут можливе відчуження або обмеження прав.

Конституцією України визначено загальні підстави обмеження прав і свобод людини, разом з соціально-економічними правами:

1) підстава з метою запобігання злочину або його припиненню (ст.29 Конституції України);

2) підстава задля врятування життя людей та майна (ст.30 Конституції України);

3) підстава під час здійснення переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину (ст.30 Конституції України);

4) підстава для з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи (ст.31 Конституції України);

5) підстава для запобігання розголошенню конфіденційної інформації (ст.32 Конституції України);

6) підстава для забезпечення інтересів національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, економічного добробуту, охорони здоров'я населення (ст.34 Конституції України);

7) підстава захисту репутації або прав інших осіб (ст.34 Конституції України);

8) підстава для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ст.34 Конституції України) [1].

Решта підстав притаманні лише обмеженню соціально-економічних прав і не можуть бути застосовані до усіх інших прав:

1) в інтересах суспільства;

2) підстава, що пов'язана зі станом економічно-фінансової ситуації в країні [1].

Зокрема, у справі «Pressos Compania Naviera S. A. and Others v. Belgium» Європейський суд з прав людини визначив право національних органів на широкі межі розсуду при визначенні того, що є в «інтересах суспільства» [10].

Друга особлива підстава обмеження соціальних прав людини пов'язана з фінансово-економічною ситуацією в країні. У рішенні Конституційного Суду України у справі № 5-р/2018 за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII від 22 травня 2018 року встановлюється, що держава має право вирішувати соціальні питання на власний розсуд. Тобто, у разі значного погіршення фінансово-економічної ситуації, виникнення умов воєнного або надзвичайного стану, необхідності забезпечення національної безпеки України, модернізації системи соціального захисту тощо держава може здійснити відповідний перерозподіл своїх видатків з метою збереження справедливого балансу між інтересами особи та суспільства. Проте є обмеження розсуду держави, так держава не може вдаватися до обмежень, що порушують сутність конституційних соціальних

прав осіб, яка безпосередньо пов'язана з обов'язком держави за будь-яких обставин забезпечувати достатні умови життя, сумісні з людською гідністю [11].

Тобто, перед тим, як вносити зміни у чинне законодавство, що безпосередньо пов'язані з обмеженням соціальних прав людини, Верховна Рада повинна всебічно та повно дослідити та обґрунтувати реальні фінансово-економічні можливості держави. В іншому випадку такі обмеження можна вважати неправомірними і порушенням положень статті 22 Конституції України, де забороняється звуження змісту чи обсягу існуючих конституційних прав і свобод людини, яке призводить до порушення їх сутності [1].

Важливо, щоб у Конституції України було чітко закріплено засади допустимих обмежень соціально-економічних прав. Законодавством мають чітко регламентуватися обов'язки посадовців та їх повноваження в питаннях виключного характеру, а саме при обмеженні прав. А також правова норма має бути прописана таким чином, щоб її можна було тлумачити лише однозначно. Адже, як свідчить правозастосовна практика, лівова частина неправомірних обмежень соціально-економічних прав людини трапляється саме через неоднозначності в тлумаченні норм. І, як наслідок, перевищуються лінії допустимих обмежень. Тому слід пам'ятати, що неправомірні обмеження прав – це вже порушення прав.

Було досліджено та вивчено проблему конституційного обмеження прав людини, яка полягає у відсутності законодавчо закріпленої лінії допустимих обмежень. З цього приводу є слушною думка П. М. Рабіновича щодо пропозиції внесення змін до ст. 64 Конституції України, так він пропонує додати ще три положення:

1. Жодне з положень Конституції не може тлумачитися як таке, що надає право здійснювати діяльність, спрямовану на скасування визнаних нею основоположних прав і свобод або ж на їх обмеження у більшому обсязі, ніж це передбачено у Конституції.

2. Будь-які заходи, що обмежують права та свободи, не повинні завдавати шкоди їх сутності й призначенню.

3. Обмеження прав і свобод можуть бути визнані правомірними лише за умов, якщо вони передбачені законом, мають на меті забезпечення визначених законом суспільних інтересів та є домірними з такою метою [12].

Знову звернемося до Леона Дюгі, який вважав, що кожна людина є соціально значущою і повинна вчиняти солідарно й не робити того, що суперечить цій солідарності [9]. Це означає, що існує ще один аспект – це «самообмеження». Людина соціально активна і має право вчиняти дії, але є єдина умова: вчинки не повинні суперечити і не порушувати права чи законні інтереси іншої особи, тобто має бути баланс між власними інтересами та інтересами іншого індивіда або навіть держави. Тому на етапі реалізації прав безпосередньо самою людиною знаходить своє застосування такий правовий засіб, як обмеження прав, який є провідником у світ урівноваженого співіснування.

Отже, в доктрині вже сформовано такі характерні ознаки обмеження соціально-економічних прав:

- пов'язане з несприятливими наслідками, оскільки в результаті призводить до зменшення обсягу прав;
- пов'язане із задоволенням інтересів третьої особи, певної категорії осіб або держави;
- призводить до зменшення активної діяльності людини та зводить її поведінку до «гранично допустимого рівня»;
- має на меті свідому зміну поведінки особи;
- обмежується свобода, тобто можливість діяти на власний розсуд;
- звужується обсяг можливостей;
- здійснюється лише за допомогою правомірних методів та способів незабороненого характеру;
- здійснює виховний та соціальний вплив як на суб'єкта, чії права обмежуються, так і на суспільство загалом;
- має на меті забезпечити суспільну користь та благо;

- має виключний характер застосування;
- виступає межею між законністю та свавіллям як держави, так й індивіда;
- є зовнішнім фактором, який здійснює вплив на інтереси особи.

Не слід забувати, що основними детермінантами обмеження соціально-економічних прав є необхідність захисту конституційно визнаних цінностей для забезпечення рівноваги інтересу. В справах «Handyside v. the United Kingdom (1976)» та «Silver and Others v. the United Kingdom (1983)» було дано визначення «необхідності», воно не синонімічне прикметнику «необхідний» і не має тієї гнучкості, яку мають такі терміни, як «допустимий, звичайний, корисний, розумний, бажаний» [13].

У практиці застосування обмежень соціально-економічних прав існують вироблені принципи, до яких відносять: законність, необхідність, доцільність, обґрунтованість та співрозмірність. Згідно з рішенням Конституційного Суду України від 08.04.2015 р. № 3- рп/2015 обмеження мають становити легітимну мету і бути зумовлені суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими [14]. У справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України (Європейський суд з прав людини (далі – Європейський суд) визнав порушення права на мирне володіння майном через те, що за час судового розгляду справи відбувалося обмеження цього права, що призвело до порушення «справедливої рівноваги», тобто співрозмірності між вимогами суспільного інтересу та потребою захищати право заявника на повагу до його майна, і, як наслідок, держава не забезпечила права власності. За результатами розглянутої справи Європейський суд зобов'язав уряд України сплатити справедливую сатисфакцію [15].

Європейський суд завжди бере до уваги сформовані власною практикою принципи обмеження тих чи тих прав і свобод, зокрема соціально-економічних. Вважається за необхідне розкрити зміст кожного з принципів:

1) принцип законності обмеження соціально-економічних прав означає, що

обмеження повинні відбуватися лише на підставах, визначених законом і лише у виключних випадках для досягнення законної мети;

2) принцип необхідності означає, що має бути потреба, визначена суспільним інтересом;

3) принцип доцільності означає, що має бути ціль обмеження – це захист загально визнаних цінностей, підтримка державної безпеки тощо;

4) принцип обґрунтованості означає, що мають бути достатньо вмотивовані підстави та переконливі причини відповідного обмеження;

5) принцип пропорційності або співрозмірності означає, що вжиті державою заходи щодо обмеження соціально-економічних прав мають бути пропорційними легітимній меті, яку намагалися досягти, запроваджуючи таке обмеження.

У Хартії основоположних прав Європейського Союзу зазначається схожий підхід: будь-які обмеження прав і свобод, визнані Хартією, мають бути встановлені законом з дотриманням основного змісту цих прав; обмеження можуть застосовуватися лише у разі дотримання принципу співрозмірності й лише у тому випадку, якщо обмеження прав людини необхідні та насправді відповідають загальним інтересам, що визнає Європейський Союз чи необхідні для захисту прав інших людей [16].

Слід зазначити, що насамперед обмеження соціально-економічних прав людини є показником ступеня свободи і захищеності особистості в сучасному демократичному суспільстві. Будь-які правомірні обмеження соціально-економічних прав призводять до зменшення обсягу дозволеної законом поведінки та збільшенню повноважень органів державної влади. У нормативно-правових актах обмеження прав людини зустрічаються у вигляді встановлених заборон, обов'язків чи відповідальності. Можна зазначити, що такий правовий засіб унеможлиблює будь-які спроби зловживати своїм правом і є показником межі, де закінчується власне право та починається право іншої особи.

Беззаперечно, ми не можемо ігнорувати досвід європейських країн у питаннях обмеження соціально-економічних прав, адже він для нашої країни є безцінним. Так як Україна підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом і зобов'язала себе дотримуватися європейських цінностей, стандартів та копенгагенських вимог політичного характеру.

Зокрема, всі держави-члени Європейського Союзу ратифікували вищезгадану Конвенцію, чим зобов'язалися привести у відповідність національне законодавство щодо дотримання прав людини. Слід зазначити, що всі положення згаданої Конвенції є обов'язковими для виконання і можуть мати свої особливості лише у застосуванні, а не у змісті, залежно від методу інкорпорації міжнародних угод, за національним правом тієї чи тієї держави-члена Європейського Союзу. Національні суди держав-учасниць у вирішенні справ щодо обмеження соціально-економічних прав людини повинні брати до уваги рішення Європейського суду з прав людини, в яких містяться роз'яснення та тлумачення стосовно застосування норм Конвенції.

Конвенція закріплює в ст. 18 такі положення: «Обмеження дозволені згідно з цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені» [6].

Реалізація соціально-економічних прав потребує особливих форм діяльності держави і безпосередньо залежить від економічного розвитку країни. Право Європейського Союзу розглядає мінімальні межі, стандарт обмеження соціально-економічних прав для правореалізації в національному праві окремої держави-учасниці. Конституційно-правове обмеження цих прав у певній мірі гарантує стабільність та виключає деструктивну поведінку особистості.

Так, наприклад, розглядаючи особливості конституційно-правового обмеження права власності, слід звернути увагу на положення Додаткового протоколу до Конвенції від 1952 року, ст. 1 про захист права власності, в якій зазначається, що ніхто не може бути позбавлений свого майна як в

інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права, а також для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів держава може вводити в дію такі закони [17]. Необмежене право власності призводить до соціального невдоволення, конфліктів та до неоднакового розподілу матеріальних благ. Тому в багатьох країнах Європейського Союзу на конституційному рівні встановлюються підстави обмеження права власності. Наприклад, у Конституції Бельгії ст. 16 проголошено, що ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше, як для суспільної користі, у випадку та в порядку, встановлених законом і за умовами справедливого і попереднього відшкодування [18]. У ст. 43 Конституції Італійської республіки зазначено: «Для загальної користі закон може експропріювати приватну власність за умови винагороди і передати в суспільне користування» [18]. У Конституції Нідерландів у ст. 14 також зазначається можливість обмеження права власності через експропріацію лише в інтересах суспільства і за умови попередньої гарантії повної компенсації власнику в порядку, встановленому актом парламенту або іншим актом, виданим на його основі [18].

Також відбувається обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю, яке можливе через накладення на підприємства певних обмежень нефіскального характеру відповідно до ст. 36 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – Договору) [19], а також держави-члени, незважаючи на заборону, можуть встановлювати обмеження на імпорт і експорт, якщо це виправдано міркуваннями:

- захисту суспільної моральності, публічного порядку та державної безпеки;
- захисту здоров'я та життя людей;
- захисту національних багатств, які мають художню, історичну чи археологічну цінність;
- захисту промислової або комерційної власності.

Важливо зазначити, що держави-члени не можуть розширювати перелік винятків для обмежень прав, що вказаний у Договорі. Європейський Суд зазначив можливість кількісного обмеження даного права через установа квот як заходів, що дорівнюють повному чи частковому, залежно від обставин, обмеженню імпорту, експорту чи транзиту товарів (справа 2/73, *Geddo v. Ente Nazionale Risi* (1973) ECR837) [20]. В інтересах національної економіки законами держав-членів можуть встановлюватися заборони на виробництво зброї, виготовлення ордерів тощо або можливість здійснення даної діяльності лише за умови отримання спеціального дозволу чи ліцензії, а також в інтересах національної безпеки на основі закону державні органи можуть вимагати фінансову звітність від підприємця.

У Німеччині обмежується право на страйк індивіда, дозволяється лише профспілкам або трудовим колективам за умови, якщо його проведення сприяє досягненню колективної угоди. У Великобританії, Латвії, Люксембурзі та Нідерландах обмежується право на страйк солідарності за умови, якщо його мета – здійснити тиск на іншого роботодавця [21].

Висновки

Таким чином, ми дійшли висновку, що обмеження соціально-економічних прав людини в Україні має відбуватися з урахуванням уже сформованої європейської практики та стандартів, враховуючи, що обмеження даної групи прав має свої особливості у зв'язку з низьким економічним розвитком і нестабільною політичною ситуацією в країні.

Отже, конституційно-правове обмеження соціально-економічних прав людини полягає у встановленні заборони, обов'язку, відповідальності, контролю і нагляду органів державної влади за їх здійсненням у зв'язку із суспільною необхідністю захисту конституційних цінностей та забезпечення балансу інтересів.

У статті визначено та науково обґрунтовано основні принципи та підстави обмежень соціально-економічних прав людини; досліджено генезу поняття обмеження со-

ціально-економічних прав людини; проаналізовано міжнародно-правові стандарти захисту соціально-економічних прав людини.

Автор дійшла висновку, що обмеження соціально-економічних прав людини в Україні має відбуватися з урахуванням уже сформованої європейської практики та стандартів і особливостей економічного

розвитку та станом політичної ситуації в країні. Конституційно-правове обмеження соціально-економічних прав людини полягає у встановленні заборони, обов'язку, відповідальності, контролю і нагляду органів державної влади за їх здійсненням у зв'язку із суспільною необхідністю захисту конституційних цінностей та забезпечення балансу інтересів.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – № 30. – Ст. 141.
2. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве. – 2-е изд., пераб. и доп. – М.: Юристъ, 2004. – 250 с.
3. Ягофорова И. Д. Право как мера ограничения свободы: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.01 / И. Ягофорова. – 2004. – 206 с.
4. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: підручник – 2-ге вид. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 528 с.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [/http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
6. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [/http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
7. Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [/http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
8. Загальна декларація прав людини 1948 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [/http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
9. Дюгі Л. Конституційне право. Загальна теорія держави (1908 р.). [Електронний ресурс] – Режим доступу: [:/Books.google.com.ua](http://Books.google.com.ua).
10. Справа «Pressos Compania Naviera S. A. and Others v. Belgium» [Електронний ресурс] – Режим доступу: [/http://european-court.eu](http://european-court.eu)
11. Рішення Конституційного Суду України від 22.05.2018 року №5-р/2018, справа № 1-4/2018(2792/15) щодо конституційності пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року №76-VIII. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [/zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
12. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: можливості вдосконалення конституційних гарантій. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [/www.irbis-nbuv.gov.ua](http://www.irbis-nbuv.gov.ua).
13. Справа Handyside v. the United Kingdom (1976) та Silver and Others v. the United Kingdom (1983). [Електронний ресурс] – Режим доступу: [/http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
14. Рішення Конституційного Суду України від 08.04.2015 р. № 3-рп/2015 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171² Кодексу адміністративного судочинства України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [/http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
15. Справа «Совтрансавто-Холдинг» проти України 25.07.2002 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [/http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
16. Хартія основоположних прав Європейського Союзу 07.12.2000 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [/http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
17. Додаткового протоколу до Конвенції від 1952 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [/http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
18. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.krugosvet.ru.
19. Лісабонський договір 2007 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [/http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
20. Справа 2\73, Geddo v. Ente Nazionale Risi (1973) ECR837). [Електронний ресурс] – Режим доступу: [/https://eur-lex.europa.eu](https://eur-lex.europa.eu).
21. Право на страйк в країнах ЄС: порівняльна характеристика. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [/fpsu.org.ua](http://fpsu.org.ua)
22. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія / М. Савчин. – 2018. – 440 с.